

ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

В статті проаналізована пряма залежність показателів ефективності державної політики від ступеня реалізації рівних прав і можливостей чоловіків і жінок у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

The article provides the analyses of the direct dependence between the indicators of the efficiency of the state policy and the level of the realization of equal rights and possibilities for men and women in all spheres of the social life.

Сучасні тенденції вдосконалення управління соціальними процесами в Україні пов'язані, зокрема, з необхідністю вирішення проблем подолання гендерної диспропорції в кадровій політиці, гендерної нерівності, а інколи і гендерної дискримінації в статусних можливостях жінок і чоловіків в ієрархії політичних та економічних відносин. Практична, а не лише теоретична значимість цих проблем привертає до них увагу багатьох науковців. За останні роки з'явилося чимало досліджень в сфері права, державного управління, політології, в центрі уваги яких різні аспекти гендерної політики. Зокрема, це роботи таких вчених, як Балакірева О. М., Буроменський М. В., Болотіна Н. Б., Ромовська З. В. та ряду інших. В. Захищено ряд докторських та кандидатських дисертацій, вийшли монографії та навчальні посібники, запроваджені спецкурси у вищих навчальних закладах.

Поступово з аспекту суто наукового аналізу та громадських зусиль, спрямованих на впровадження в життя ідей гендерної рівності, Україна почала переходити до правового регулювання цих питань.

Парламентські слухання 1995, 2004 та 2006 років надали нового поштовху реалізації в рамках державної політики основних принципів гендерної рівноваги. Напрацювання науковців та громадських організацій зробили можливими окреслити більш чітке правове поле діяльності в напрямку перетворення гендеру в світогляд, складову правосвідомості і правової культури сучасного українського суспільства та його еліти.

Міжнародно-правові категорії щодо гендеру поступово імплементуються в національне законодавство, переходячи з соціокультурного поняття в суто правове.

Найважливішою віхою на цьому шляху слід вважати прийняття 8 вересня 2005 року закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” [1]. Його логічним продовженням і свого роду практичною реалізацією слід також вважати затверджену постановою Кабінету Міністрів України 27 грудня 2006 року Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року [2].

З метою ефективної реалізації цієї програми на місцях розробляються обласними державними адміністраціями та приймаються обласними радами відповідні регіональні програми, які враховують регіональну специфіку і спрямовані на об’єднання зусиль держави, територіальних громад та громадських організацій.

В цих документах наголос робиться на вдосконаленні інституціональної структури системи, що задіяна в реалізації програм забезпечення гендерної рівності, на гендерній експертизі всієї нормативно-правової бази як державного рівня так і локальної нормотворчості, на руйнацію стереотипів суспільної свідомості щодо статусів статей у суспільстві.

Саме з цих позицій необхідно аналізувати і зміст таких документів як Указ Президента України “Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” від 26 липня 2005 р., Постанови Верховної Ради України про рекомендації парламентських слухань 1995, 2004, 2006 років щодо становища жінок, гендерної рівності, гендерного насильства та інші [3].

Існуюча в Україні законодавча база формально, безумовно, має забезпечувати рівні можливості залучення представників обох статей, наприклад, до управлінської діяльності. Це стосується можливостей у праці загалом та у сфері державної служби і служби в органах місцевого самоврядування, зокрема. Рівність доступу має спиратись лише на кваліфікацію та професійну підготовку і розповсюджуватись як на формування кадрового резерву так і на весь процес просування по службі.

Тут державна гендерна політика України, як в концептуальному так і в інституціональному вимірах, ґрунтується і на національних традиціях, і на запозиченні та застосуванні міжнародного досвіду.

Таке поєднання дозволяє удосконалювати всі елементи системи формування і реалізації цієї політики, а також забезпечує доповнення традиційних механізмів новітніми формами та засобами реалізації завдань досягнення гендерної рівноваги.

В рамках цієї політики забезпечується пріоритетність прав людини і поглиблення процесу демократизації, реформуються соціальна і політична сфери, змінюються ролі та функції суб'єктів, знаходять відображення глобалізаційні та інтеграційні впливи.

Однак головним для оцінки міри соціальної відповідальності держави і суспільства в рамках такої політики залишається реальне становище статей, можливість фактичного рівноправ'я жінок і чоловіків, відсутність гендерного насильства тощо.

Та декларативність багатьох нормативно-правових актів, неврахування гендерної специфіки на практиці призводять до невиконання ряду державних зобов'язань і, в свою чергу, стають підставою розчарувань і нігілізму у суспільстві.

Не зважаючи на наявність відповідної правової бази багато проблем в цій сфері залишаються невирішеними. На сьогодні ми маємо визнати розповсюдженість таких негативних явищ як торгівля жінками, насильство в сім'ї, гендерні стереотипи в суспільній свідомості, специфічні обмеження на ринку праці, гендерні диспропорції представництва у владі, недостатня інформованість суспільства про реальний стан проблеми, неефективність національного механізму забезпечення гендерної рівності та ряд інших.

Всі вони по суті свідчать про низький рівень соціальної відповідальності за дотримання прав людини, зокрема в гендерному аспекті.

Безумовно, це не означає, що законотворчий процес несе на собі дискримінаційні ознаки. Навпаки, формальна рівність є майже абсолютною категорією, а в ряді випадків пільгово-захисний ухил є навіть зайвим. Але фактично ситуація дещо інша.

Наприклад, кар'єрне просування має яскраво виражену гендерну асиметрію. Чим нижче посада в ієрархії управління тим більше там присутності жінок і, навпаки, вищі щаблі системи управління залишаються пріоритетно чоловічими.

Якщо ми звернемось до статистики, то можемо вочевидь дослідити такі тенденції. Так, в загальній чисельності зайнятості представництво статей приблизно однакове, інколи навіть з невеликою перевагою жінок. А от щодо державних службовців, то

ця перевага вже перевищує 2 рази. При цьому в деяких сферах державної служби жіноче представництво взагалі сягає 72-76 %. Здавалося б, обмежується чоловіче представництво і слід змінювати диспропорцію. Та все це стосується лише низових рівнів системи державної служби, де реалізуються суто виконавські функції.

На рівні ж прийняття рішень, тобто здійснення безпосередньо управлінської діяльності, присутність жінок різко зменшується, доходячи серед службовців вищих рангів лише до 6 – 7 %. За рахунок диспропорції в категоріях посад середній річний заробіток службовця-чоловіка в 1,3 рази більший, ніж у службовця-жінки.

Аналогічна тенденція існує і в недержавному секторі. Так, у великому бізнесі в Україні в керівництві лише 2 % жінок, а серед найбагатших власників не має жодної жінки. У середньому бізнесі жінки-власниці становлять 20 %.

Якщо в цілому розглянути сферу зайнятості, то слід відзначити, що переважає жіноче безробіття (до 62 % безробітних – жінки) та більш низька заробітна плата жінок (на 1/3 менша ніж у чоловіків). І ситуація мало змінюється протягом років, як свідчать дослідження [4; 5; 6; 7;].

Тому ці чинники слід розглядати як дестабілізуючі фактори впливу на суспільство в цілому. І незважаючи на відсутність норм дискримінаційного характеру в нормативно-правовій базі України особливу увагу слід зосередити саме на фактичному впровадженні таких норм в життя, на подоланні прихованих порушень щодо можливостей реалізації рівних прав. Адже така діяльність, спрямована на розширення участі жінок у всіх сферах, в тому числі в управлінні, змінить акценти в політиці в цілому, надаючи їй гуманістичної, соціальної спрямованості. Крім того, гендерна рівновага забезпечить підвищення відповідальності чоловіків, наприклад, у сімейних відносинах, у сфері виховання дітей тощо. Адже тут мінімалізується саме чоловічий фактор, що може негативно впливати на результат сімейної політики, освітньо-виховної сфери тощо.

При цьому, з точки зору соціальної відповідальності держави в цій ситуації наявні складні протиріччя. Адже розрив в оплаті праці не є наслідком прямої гендерної дискримінації за умов наявної вертикальної і горизонтальної сегрегації ринку зайнятості. Тут спрацьовує і пільгово-охоронний ухил законодавства щодо жінок, який як раз, навпаки, обмежує рівні можливості, зокрема на виробництвах з важкими і шкідливими умовами праці, де

водночас існують пільги, компенсації, підвищений рівень заробітної плати. А надмірне навантаження на чоловіків скорочує їх життя. Розрив у 10 років тривалості життя жінок і чоловіків завеликий, порівняно з іншими державами. Не говорячи вже про те, що в цілому ця тривалість майже на 20 років менша, ніж у розвинутих країнах.

Тобто, як на рівні суспільства в цілому так і на рівні окремої особистості існують об'єктивні і суб'єктивні чинники впливу на гендерну ситуацію. Їх аналіз дозволить змодельовати процеси, спрямовані на забезпечення певної гендерної рівноваги як засади суспільної стабільності та суспільного розвитку. Гендерна політика стає важливим елементом оцінки рівня соціальної відповідальності як держави так і суспільства.

Важливу роль у цих процесах відіграють індивіди, інститути громадянського суспільства, а також державні інституції. Їх співпраця в цьому напрямку має сприяти формуванню відкритого конкурентного середовища у сферах підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, сфері зайнятості, сфері управління тощо.

Цьому сприятиме формування на загальнонаціональному та на місцевому рівнях ефективного механізму розв'язання гендерних проблем. Важливо розширення повноважень та надання необхідних ресурсів інституціям (як державним так і недержавним), задіяним в забезпеченні гендерної рівності. Необхідно подолання диспропорцій в управлінській сфері, що дозволить долучити представників обох статей саме до процесу прийняття рішень. Захисний принцип законодавства має носити загальнолюдський, а не гендерний характер. Потребують руйнації суспільні стереотипи щодо місця і ролі статей.

Успішна імплементація до національного законодавства міжнародно-правових норм та принципів також забезпечить більш активне запровадження гендерної рівності, змінить вітчизняну практику. Більш дієвою має стати система оперативного реагування на факти порушень прав щодо гендерних проблем.

В таку систему мають бути включені інституційні і нормативні механізми, які дозволяють отримувати та надавати необхідну інформацію, реагувати на складні ситуації щодо гендерних відносин, контролювати ситуацію та створювати правове поле функціонування суб'єктів таких відносин. Адже фактично будь які питання суспільства, навіть дуже специфічні як суїцид, смертність, трудова

міграція тощо, мають своє гендерне обличчя. Тому процес рішення цих питань охоплює компетенцію дуже різних суб'єктів.

Виконавчі структури, судові та правоохоронні органи, ЗМІ, громадські організації в рівній мірі мають нести відповідальність за якість вирішення та розв'язання гендерних конфліктів, координувати дії для сприяння гендерній рівності. Це має бути комплексна стратегія стимулювання тенденцій гендерної рівноваги і покарання правопорушень в цій сфері. Запровадження цільових програм має забезпечити ліквідацію диспропорцій та розбіжностей в гендерній політиці. Позитивні зрушення і в законотворчій і в правозастосовчій сферах, стосовно гендерних проблем, мають бути закріплені і формалізовані у вигляді ефективного національного механізму, здатного використовувати світовий досвід і здобутки вітчизняної традиції. Головними принципами при цьому мають бути комплексність і глобальність гендерного підходу та зміна соціального середовища як результат запровадження такого підходу. Останнє і стане критерієм оцінки рівня соціальної відповідальності держави і суспільства в сфері гендерних відносин.

Державна політика гендерної рівності, що формується в Україні, має чітко визначитись з обранням моделі такої політики, що знайшли відображення в практиці ряду держав.

Так слід відзначити, що фактично можна виділити чотири основні підходи.

Перший, це так звана формально егалітарна модель, прикладом США. В її рамках законодавчо закріплені зобов'язання щодо гендерної рівності і частково спонсоруються проекти в цій сфері.

Другий, це реальна егалітарна модель, що запроваджена, наприклад, в Скандинавських країнах, де на державному рівні інституціонально і фінансово забезпечується діяльність в цьому напрямку.

Третій варіант, це модель економічного розвитку, в яку включена розгалужена система допомоги жінкам, що працюють. Вона існує в ряді східноєвропейських країн, наприклад, в Угорщині.

І, нарешті, четверта модель традиційних сімейних цінностей як у Японії.

Україна сьогодні, скоріше за все, може бути віднесена до першого типу, правда в обмеженому його розумінні. Ми зробили певні кроки щодо законодавчого закріплення концепції гендерної

рівності у відповідних Законах та Державних програмах. Але реально діючий механізм запровадження цих ідей все ще не створений. А що стосується фінансування та інших видів підтримки таких програм, то вони практично відсутні. Але розробка відповідних регіональних програм, на нашу думку, закладає певний фундамент у справу реалізації гендерних проєктів і зробить можливим дещо змінити тенденції гендерних диспропорцій сучасного українського суспільства.

Запровадженням стандартів гендерної рівності, сформульованих в міжнародно-правових актах, застосуванням кращого світового досвіду країн, що досягли успіхів у вирішенні цих проблем, Україна спроможна гармонізувати суспільні відносини у всіх сферах життя та підняти показники індексу гендерного розвитку. Це відповідає викликам сучасного стану і економіки, і політики, і культури та духовності суспільства. При цьому аналогічними в цьому плані є як внутрішні потреби України так і Світу в цілому, на який впливають глобальні чинники.

Щоб оцінити зміни, що відбуваються, і пов'язати їх із світовими тенденціями, слід звернутись до концептуальних засад гендерних перетворень, уособлених у цілому ряді існуючих наукових теорій. Саме через призму цих поглядів можна чітко уявити реальні місце і роль даного аспекту в державній політиці та суспільних реформах.

Виходячи із засад різних гендерних теорій соціально-рольового розподілу впливу статей на ефективність суспільного розвитку, можна визначити пріоритетні напрямки включення різних суб'єктів в політичний процес та спрогнозувати наслідки впливу різних чинників, спроможних підвищувати, або, навпаки, знижувати соціально-політичну активність конкретних суб'єктів. Це стосується як еліти, лідерів, так і маси, тобто всього суспільства. Заповнюючи прогалини та виправляючи помилки в гендерній політиці можна прискорити позитивний поступ політичного процесу в сучасній Україні. Адже більша гармонізація суспільних відносин, яка ґрунтується, в тому числі, і на принципах гендерної рівноваги, створює сприятливі умови для подолання політичної кризи, стимулюючи учасників політичних перетворень, легітимізує владу, забезпечуючи зацікавленість широкого кола суб'єктів в результатах діяльності.

Усвідомлення того, що гендерні права є невід'ємною складовою загальнолюдських прав дозволяє констатувати, що зусилля

в даному напрямку забезпечують підняття рівня захищеності громадських, політичних, економічних, соціальних прав всіх членів суспільства.

Ці питання обумовлюють можливість визначення чітких пріоритетів та напрямків державної політики. Гендерні відносини дозволяють оцінити ступінь наближеності до міжнародних стандартів в різних сферах. А використання світового досвіду дозволяє запроваджувати вже апробовані моделі та форми в сучасну українську політичну практику, долаючи кризи, заповнюючи прогалини та виправляючи недоліки.

Численні міжнародні пакти та конвенції з прав людини, ліквідації всіх форм дискримінації, декларації та хартії з гарантії політичних, економічних, соціальних, культурних прав та свобод людини створюють широке правове поле вирішення таких питань національними державами, в тому числі Україною. Гарантії рівноправ'я, специфічна підтримка та охорона, створюють у всіх членів суспільства – і жінок, і чоловіків відчуття захищеності та стимулюють бажання плідної участі у вирішенні всіх завдань, від яких залежить стабільність і розвиток в напрямку зростання рівня і якості життя. Це і буде означати соціальну відповідальність, перетворюючи категорію “гендер” у складову такої відповідальності як для державних інституцій, так і для інститутів громадянського суспільства. В свою чергу реальна гендерна рівність забезпечить ефективність реалізації державної політики в інтересах всього суспільства.

Література:

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – Ст. 561.
2. Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1834. // Офіційний вісник України. – 2007 – № 1. – С. 91. – Ст. 25.
3. Інтеграція гендеру в національні державні програми. – К., 2006. – 90 с.
4. Гендерний аналіз українського суспільства / За ред. Т. Мельник. – К., 1999. – 293 с.
5. Пірен М. Гендерні аспекти державної служби / М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька. – К.: Основи, 2002. – 335 с.

6. Бесараб В. Гендерний аспект державної служби / В. Бесараб. // Вісник державної служби. – 2005. – № 4.
7. Говорова Н. Гендерные аспекты занятости: новые тенденции, старые проблемы / Н. Говорова // Проблемы теории и практики управления. – 2004. – № 6.
8. Кормич Л. І. Правовий статус жінок в Україні: гендерний вимір // Актуальні проблеми політики / Л. І. Кормич. – Одеса: Фенікс, 2005. – Вип. 24. – С. 3-24.

*Наушкіна С. М., Жаровцева Т. Г.,
ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО СУЧАСНОГО ВИМІРУ ДЕМОКРАТІЇ

В статті аналізуються сучасні вимірювання понять «демократія» і «демократичний процес» в їх історичному і соціально-політичному ракурсі.

In the article the modern measuring of concepts «democracy» and «democratic process» are analyzed in their historical and socio-political foreshortening.

Поняття “демократія” історично: з розвитком суспільства воно змінюється та модифікується. Полісна демократія античності, комунальна демократія європейського середньовіччя, представницька демократія Нового часу настільки істотно відрізняються одна від іншої, що їх надзвичайно важко охопити одним поняттям. Однак, в сучасному суспільстві, яке динамічно розвивається, демократія зазнає вельми суттєвих змін. Інколи говорять про вичерпання демократії, висловлюються сумніви щодо її здатності до виживання.

Гіпотетично можна припустити, що демократія не вічна, що в суспільстві, яке стрімко розвивається, з часом ствердяться інші типи політичного правління. Всі дебати про кризові процеси в розвитку демократії далеко не випадкові, а мають під собою реальне підґрунтя, викликане практикою здійснення демократичного правління в сучасному суспільстві. Кардинальні зміни в бутті та світогляді людської співтовариства ставлять перед суспільно-політичною думкою завдання поглибленого та адекватного сучасним умовам аналізу теорії та практики демократії.